

Володимир Сосюра

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

FOLIO

Знамениті українці

Ігор Коляда

Володимир Сосюра

«Фолио»

2015

Коляда І. А.

Володимир Сосюра / І. А. Коляда — «Фолио»,
2015 — (Знамениті українці)

Доля видатного українського лірика, лауреата Шевченківської премії 1963 року Володимира Сосюри тісно пов'язана з подіями Жовтневої революції і громадянської війни в Україні, громадським та літературним життям 20 – 50-х років ХХ століття. Його творчий шлях був драматичним. Якщо першим збірка Сосюри притаманна романтика боротьби й кохання, то пізніше він відчуває внутрішнє роздвоєння («комунар і націоналіст»), неможливість поєднати відданість революції з почуттям національного обов'язку. У 1951 році за вірш «Любіть Україну» поета звинуватили у «буржуазному націоналізмі», перестали друкувати його твори. І сьогодні яскрава щира поезія В. Сосюри має багато шанувальників, як і раніше, вона чарує своєю задушевністю, теплотою і правдивістю почуттів.

ББК 83.3 (4УКР)

© Коляда І. А., 2015

© Фолио, 2015

Содержание

Розділ перший	6
Розділ другий	13
Конец ознакомительного фрагмента.	17

**Ігор Анатолійович Коляда,
Юлія Ігорівна Коляда
Володимир Сосюра**

*Присвячуємо вірному татовому учневі – лейтенанту Олександр
Мончаку, патріоту – бійцю АТО, що відстоює незалежність України,
право українців на самостійне й вільне життя*

*** * ***

*Яке це щастя, що я – українець, що я син моєї прекрасної і
трагічної нації!*
В. Сосюра

Розділ перший

Дитинство

Володимир Сосюра народився у родині бідного службовця. Сам він про це пише так: «Народився я на станції Дебальцеве о десятій годині ранку шостого січня 1898 р. Народився на тиждень раніше. Це було так. Мати на останнім місяці вагітності виходила з вагона, і її ударив у живіт гострим кутом скрині якийсь пасажир. Він це зробив ненавмисне. Але мені від того було не легше. Мабуть, він ударив мене в ліву половину голови, і від того я народився передчасно. Мати, коли побачила мою чорну голівку, крикнула: «Чорт!» – і знепритомніла» (із роману «Третя Рота»).

Дебальцеве моє, колиско днів моїх,
Це ти мені дало співучу, ніжну вдачу,
І славлячи життя невиданий розбіг
Я піснею тобі, Дебальцеве, віддячу.

Сосюра – це псевдонім. Справжнє прізвище поета – Сюсюра. Під цим прізвищем у поховальній книзі за 1915 р. записано поетового батька. І першу збірку віршів «Пісні крові» (1918) юний автор видав під прізвищем Сюсюра. Так він підписувався і в газеті «Український козак» (1919).

Як же Сюсюри з'явилися у Донбасі? Романтична легенда, до поширення якої доклав зусиль поет, оповідає, що під час війни Росії з Наполеоном (1812 р.) такий собі француз Сюсюр залишився на Донбасі. Згодом у когось із предків поета з'явилося бажання змінити немилозвучне «Сосюра» на «Сосюр» (справді, прізвище де Сосюр є у Франції). «Але дід мій підписувався «Соссюр» і казав, що наше прізвище українizували писарі. Можливо, це так і було. Очевидно, мій предок – чомусь мені здається, що він з південної Франції, Провансалу, – потрапив до Запорозької Січі, де писарі записали його «Сюсюрою». Мої родичі, звичайні селяни і робітники, кажуть: «Ми – французи».

Нині дослідниками простежено родовід поета до XVIII ст., і встановлено, що багато родин з прізвищем Сюсюр проживали в місцевості понад Дінцем.

Сам Володимир Сосюра не раз підкреслював, що в нього козацьке серце, козацька душа, козацька вдача. У його роду було чимало бурхливих характерів.

В одній із біографічних нотаток поет писав: «Дід мій, по батькові, Володимир Кирилович Сосюра, виховувався поміщиком як талановитий селянський хлопчик. Коли він підріс, його віддали в Лисичанську штейгерську школу, дворічну. Дід не хотів учитись, прибігав додому і ховався на печі. Тоді приходив прикажчик поміщика з мішком. У цей мішок він, як поросся, заштовхував мого діда і тягнув його на плечах кілька кілометрів, у Лисиче. Дід закінчив нижчу гірничу освіту, але через кволе здоров'я в шахті не працював, а пішов по канцелярській лінії. Сорок років він був секретарем луганського «крест'янського присутствія». За вислугу літ йому давали дворянство, але він одмовився: «Я крест'янином родилася й таким хочу умереть». На старості йому дали казюнку, і він до самої смерті торгував горілкою на користь російської імператорської армії, яка одягалася і годувалася за прибуток од продажу горілки. Дід, як і мій батько, писав вірші, теж із сатиричним уклоном і теж українською й російською мовами. Пам'ятаю зміст його сатиричної поеми українською мовою, датованої 1859 р. Я віддав у Харкові оригінал цієї поеми діда в музей імені Шевченка, але за Вітчизняної війни все загинуло, і портрет мого прадіда Майбороди – теж... Дід її дуже любив, а батька теж, звичайно, любив, але іншою, суворою і мужньою любов'ю. Він бачив, що татко талановитий і сам проб'є собі

дорогу. Дід після своєї смерті не залишив батькові спадщини. В заповіті було написано: «Сыну Николаю ничего не завещаю...» (із роману *«Третья Рота»*).

У своїх спогадах, автобіографіях В. Сосюра неодноразово наголошує на непосидючій вдачі свого батька – Миколи Володимировича, вихідця із селян. «Батько мій за походженням (чоловіча лінія) француз, – правильно прізвище «Сосюр», навіть з префіксом «де». «По жіночій лінії батько був карачаєвець і українець, по чоловічій теж українець. Вуса в нього були довгі, козацькі, запорізькі вуса! Задумливі, ніжно-суворі, світло-карі очі, орлиний ніс, високий лоб, тонкі брови. Він був стрункий, широкоплечий, з грудьми богатиря, трохи зігненими кавалерійськими ногами; ходив він ледь сутулячись і завжди дивився трохи вниз. Батько також учився... Він писав вірші й малював. Він був спокійний, мовчазний, чудесно малював, особливо аквареллю, пейзажі і любив малювати людські обличчя. Грав на гітарі і під її задумливий, срібний акомпанемент співав задушевних українських пісень. Писав вірші, але більше сатиричні».

«Батько мій теж учився в штейгерській школі, але вже трирічний, та не скінчив її. Він почав учитися з п'яти літ, на колінах у вчителя. Закінчив церковно-приходську школу, потім міське начальне училище. Мріяв бути моряком, але мрії не здійснились, і він став учнем штейгерської школи. Вчився він на «відмінно» і одержував як відмінник казюну стипендію. Маму дуже смішило, коли мій батько, безвусий парубічко, готував до випускного екзамену, сам будучи в першому класі, своїх бородатих старшокласників, і, коли вони туго сприймали його пояснення, він нервував і називав їх «ослами». Але вони не ображались на нього, бо він так їх називав заслужено. За рік до закінчення штейгерської школи батько був виключений за участь у революційному гуртку з формулюванням: «За п'янство». Тільки завдяки зв'язкам діда батько не був засланий туди, куди Макар телят не ганяв» (*«Третья Рота»*).

Щоб якось утримувати родину, батькові, вихідцеві з селян, кресляру за фахом, доводилось часто змінювати професії: він був шахтарем, будівельником, землеміром, писарем, мандрівним учителем. У пошуках роботи побував у Харкові, Воронежі, на Кавказі. Ким він тільки не працював, об'їздивши майже всі рудники Донбасу! Чергова зміна роботи батька спричинила переїзд родини Сосюрів у с. Третья Рота. «Отец вследствие своего независимого характера не мог долго работать на одном месте. Он говорил: «Не люблю подчиняться» – или: «Попы обманывают народ», – и не ходил в церковь. Кроме многих донецких рудников, мы переменили и много сел, где отец учительствовал, получая с каждого ученика по полтиннику и буханке хлеба (паляниці)» (із автобіографії).

Про характер батька, почуття власної гідності та прагнення його відстоювати свідчить і такий факт з його біографії: «Часто сестра матері, що жила під Черкасами, запрошувала їх до себе. Мовляв, поживете, як люди. Але сім'ю міцно тримав Донбас. Терикони. Пропахлий полином і чебрецем степ. Отож, коли підріс Володимир, батько вирішив податися до Дніпра, щастя пошукати». А оскільки в кишенях гуляв вітер, їхали «зайцями». У Золотоноші їх спіймали і висадили.

«Була ніч. Стомлений батько ліг і заснув біля станційного буфету, прямо на паркеті. До нього підійшов жандармський офіцер і носакон блискучого чобота вдарив у бік:

– Вставай!

Батько встав. Лице його налилося кров'ю від несподіваної образи.

– Вы должны вежливо сказать, что здесь спать нельзя».

І марно йому офіціант злякано шепотів на вухо, що «он тебя засадит в тюрьму», батько не звертав на це уваги і так вишпетив жандарма, що той почав вибачатись, купив нам квиток до Черкас і на прощання гаряче потиснув батькові руку» (зі спогадів *Володимира Сосюри*).

У родині Сосюр була ще дочка Тетяна, яка теж пішла літературною стежею. Писала під псевдонімом Тетяна Тесс. Тому Володимир Миколайович Сосюра справедливо напише про себе: «Я поет спадковий. Правда, дід і батько вважали своє віршування за засіб певної розваги,

а я поставив собі за мету всього мого життя – стати поетом, і на все, – на знання, прочитане, пережите, побачене дивився, як на засіб для того, щоб стати ще дужче, як поет».

«Бабуся, батькова мати, дуже любила татка. Дід весь час жив у Луганську, бабуся займалась хазяйством. Од важкого труда у неї була грижа. Дід одружився з нею від злості на дочку поміщика, яку він дуже любив, а потім розчарувався в ній, бо вона була дуже легковажна, легкодумна і зрадлива. Бабуся служила в батька невдалої нареченої мого діда економкою і чудесно знала французьку мову. Бабуся моя була теж, як і мама, смуглява. Я схожий на мамку, татка і на себе...

Батько моєї матері, мій дід Дмитро Данилович Локотош, був міщанином міста Луганська і мав водяного млина, якого пропив. Його дід був багатий серб, а прадід – полковник сербської армії, що за російсько-турецької війни перейшла на бік росіян, і загинув у боях проти турок. Разом з ним загинули документи про його дворянство, і його вдову з сином записали в міщани міста Луганська. У діда було два брати. Після смерті мого прадіда вони ділили землю і взагалі спадщину. Дід мій був дуже балакучий, натхненний і все мені розповідав про Гарібальді і взагалі всякі інтересні романи. Він розповідав так натхненно, що у мене од захвату серце сіяло, як сонце, і я не міг його наслухатись. Він одружився з дочкою колишнього священика, що одмовився од сану («Не хочу дурити народ»), мого прадіда, Майбороди, що при переході в духовне звання змінив прізвище на Костянтинів. Мій прадід був дрібний український шляхтич, нащадок одного з ватажків і організаторів Запорозької Січі, Майбороди. Мій прадід Микола Костянтинів закохався в красуню єврейку Розу із купецької родини Старикових у місті Катеринославі. Мати Рози співчувала любові прадіда і Рози, а батько її і його родичі були гостро проти. Тоді прадід із Розою однієї осінньої ночі втекли. За містом їх наздогнав батько з родичами, і прадіда так побили, що в нього зіскочила нижня щелепа вбік. Вони думали, що він убитий, і кинули його в яр. Була пізня осінь. Прадід всю ніч лежав у ярку, а вранці його побачили селяни, що їхали до міста на базар, і витягли з ярка. Два місяці хворав мій прадід, а коли він одужав, то знов украв Розу. І Роза стала Надією...»

«Бабуся моя по матері, Ольга, – напівєврейка і напівукраїнка, – була дуже вразлива і все брала близько до серця. Вона дуже любила мою маму...»

Мати Антоніна Дмитрівна (із Кам'яного Броду), за походженням сербка, в юності працювала на Луганському патронному заводі. До неї залицялися сини заможних луганчан, а вона закохалася у свого Миколу, народила восьмеро дітлахів: трьох хлопчиків і п'ятьох дівчаток. «Мати за походженням була (чоловіча лінія) сербіянка, хоча прізвище мала Локотош, що угорською мовою означає – «слюсар». Мабуть, у матері була й угорська кров. По жіночій лінії вона була єврейка та українка».

Мати в юності відзначалася особливою красою. Жінкою неабиякої вроди змальовує її Сосюра у романі «Третя Рота». Остання іскра замилювання маминою красою малої дитини звучить у поезії В. Сосюри «Сади осипалися милі», написаний в 1962 р. після смерті матері:

Стискає серце тихим болем,
простори я очима п'ю,
і мов лечу над чистим полем
я у Донеччину мою.
Закрив там карі очі неньки,
коси холодної розмах...
І мчу я хлопчиком маленьким
на дерев'яних ковзанах.
Неогорожена хата,
холодні сонця промені...
І молода смуглява мати

мені всміхається в вікні...

«Моя мама, як контраст до мого русявого татка, була чорна, майже циганка, м'ятежна і розкидана. Вона була красуня. Її смугляві тонкі риси, темно-карі очі; чорні, аж жагучі, мов крила летючих птиць, красиво загнуті брови; нервові ніздрі майже класичного, з ледве помітною горбинкою носа завжди були в якомусь дивнім, хвилюючим русі. Мама була чудесно збудована. У неї було чорне, аж до синяви, волосся, і вся вона була, як зоряна і пристрасна пісня. Вона дуже любила зорі і часто молилась і плакала під ними. В юності своїй вона працювала на патронному заводі в її ріднім місті Луганську (сама вона з Кам'яного Броду). І на загально-міським балу одержала перший приз за красу. Там були претендентками дочки багатіїв міста, а вона, звичайна робітниця, всіх їх перемогла. Татко нагадував мені похмурого козацького орла, а мама – якусь смугляву птицю, що їй не сидиться на місці, і все вона хоче кудись полетіти. Як протилежність батькові, вона була дуже балакуча. Її одвертість була потрясаюча» («Третя Рота»).

«Коли я був ще маленьким, і ми багато їздили, мама своїм випадковим вагонним сусідам розповідала про все своє життя, і з такими інтимностями, що, не тоді, коли я був маленький, а нині, коли я великий і вже старенький, просто дивуюсь. Я все слухав, що говорила мама, а вона багато разів, тому що у неї було багато сусідів під час різних мандрівок, розповідала одне і те ж. Це врзалося назавжди в мою душу. Вона багато разів розповідала про себе і татка, про свої романтичні пригоди, коли вона була ще дівчиною, про своїх близьких, рідних і знайомих. Вона розповідала це так поетично і образно, що переді мною як живі стояли повні чар і краси срібно-місячні ночі Донбасу і люди, цілі зоряні світи, святі, далекі і казково близькі».

Мати, людина лагідної вдачі, знала безліч народних пісень і часто співала їх своєму Володі. У бідній оселі також звучала гармонь, гітара. Батько був особливо красивий і натхненний, коли у злагоді з матір'ю виказував свої жалі, печалі в тужливій пісні. Ця любов батьків до мелодійного слова передалась і йому, майбутньому поету.

«... З Лисичанська, будучи учнем штейгерської школи, батько приїздив на канікули до дідуся в Луганськ. Там він проходив практику. В мою майбутню маму всі закохувалися, навіть один грузинський князь хотів її зарізати, тому що вона його не любила. І взагалі на вечорах всі кавалери до неї підлизувались, і мама вертіла ними, як хотіла. Вона назначала до п'яти побачень, звичайно, в різний час, але в один і той же день. Кавалери її врешті-решт узнали, що вона водить їх за ніс, і прийшли всі разом на кладбище (а мама думала, що прийде один) і поставили питання ребром: «Скажіть нам, Антоніно Дмитрівно, кого з нас ви кохаєте?» Мама крикнула: «Нікого я з вас не люблю!» – заплакала і втекла. Особливо самовіддано і свято кохав її хороший і задушевний юнак Сеня Логозинський, а мама не любила його, тільки дуже жаліла, до сліз жаліла. А любила вона якогось Ярового, якому вона готова була цілувати ноги і навіть сліди його ніг на землі, а він не любив її... Потім тому, що вона була гарненька, мама, здобувши початкову освіту, далі не схотіла вчитися. На міському балі вона одержала перший приз за красу. Врахуйте, що це звичайна робітниця, яка працювала на патроннім заводі. Вона була дуже егоїстична і самозакохана і не могла собі уявити, що в неї хтось з молодих людей не може бути закоханий. Якось на вечорі вона зустріла світлого, задумливого юнака у формі учня штейгерської школи, який на неї дивився так ніжно і закохано, але тримав себе гордо й незалежно. Він не принижувався і не підлабузничав перед нею, а любив її до безтями. В нім відчувалась якась потаємна, ваблива сила. І мама, від злості, тому, що він на неї не звертав уваги, вірніше, робив вигляд, що не звертає уваги, закохалася в нього, як говорять, до самозабуття. Але характер свій вона спробувала показати й на ньому, тобто повертати ним, як іншими. Після одного з вечорів татко проводжав її глухими кам'янобрудними вулицями, де сади, ламання ребер і взагалі всякі хуліганські витівки із свинчатками й ножами. На півдорозі до будинку матері їх наздогнав фаєтон з одним із материних поклонників.

– Антоніно Дмитрівно! Сідайте, підвезу.

Вона неухважно попрощалася з моїм батьком, сіла у фаєтон і поїхала, а батько залишився на самоті, серед жадливої глухої хуліганської ночі з шаленими бурями в душі. Наступного разу, після такого ж вечора, батько проводжав мою матусю додому. Він привів її точно до того ж місця, де вона його так покинула, попрощався з нею і сказав:

– А тепер, Антоніно Дмитрівно, можете йти самі.

І мама з плачем побігла в ніч... Потім вони помирилися. Більш матуся не показувала свого характеру перед батьком. Відїжджаючи з Луганська, татусь сказав матері, яка гірко плакала:

– Через рік я повернуся, і, якщо ти мене за цей час не розлюбиш, я одружусь на тобі.

Мати вірно чекала його, вона забула про всіх своїх поклонників, нікого не помічала, була як уві сні, і так покохала його, так покохала, що, коли він повернувся, вона ще до шлюбу належала йому...» («Третя Рота»).

Дитинство і юність поет провів разом з батьками в селі Третя Рота (нині м. Верхнє), що на Луганщині. В одному із віршів він писав:

Шахтарське селище на Білій горі,
Під нею заводу встають димарі,
Їх хмари торкають верхами,
За ними Лисиче садами буя,
Й шумить Третя Рота – домівка моя,
Я з вами всім серцем, я з вами.

«Нас было десять человек в семье: отец, мать, три мальчика и пять девочек. Общество разрешило нам жить в бедной хворостянке, которую оно построило одинокой старушке, «баби цыбульчиси» за ее землю. Старушка умерла, и мы стали жить в хворостянке, построенной для нее одной, все десять душ. Когда мне было тринадцать лет, я доставал рукой потолок. Спал я на печке, а ноги свешивались на «лежанку». Нам было тесно, и отец разломал печку и удалил перегородку в сени, так что зимой с мороза двери открывались прямо в хату. Было в хворостянке два маленьких окошка. Дети повыбывали шибки (стекла), и до половины окошки были закрыты кирпичами и подушками, так что в комнате был вечный сумрак» (з автобіографії).

Голод гнав батьків на пошуки. Деякий час бідували у Воронежі. Хтось із рідні поманив їх на Кавказ, і вони поїхали. Та невдовзі, розчаровані, повернулись назад. А жити вже ніде. У їхній хворостянці – інші мешканці. Довелося восьмирічному Володимирові з батьками мандрувати від села до села, бо батько не затримувався довго на одному місці. Існувала родина на його випадкові заробітки. Жили в родичів, у знайомих, у чужих людей, де прийдеться, часом і в клунях. Мандрували по селах Донбасу, забивались і на Полтавщину, Черкащину.

У цих подорожах малий Володя відкривав для себе світ народних звичаїв, побуту, селянських характерів, дивовижну українську пісню з її чистотою почуттів, драматизмом, особливим ліризмом. Все це глибоко западало в душу хлопця, таку чутливу до міфопоетичної стихії рідного народу. Щедра мати-земля дала йому все: вроду, віру і натхнення. Він потім зізнаватиметься, що рано відчув свою причетність до тих ясних зір і тихих вод, до чарівного образу прекрасної рідної землі.

Помандрувавши по світах, Сосюри знову поверталися бідувати у Третю Роту. Що вона являла собою тоді? Це було зросійщене шахтарське селище, що поповнювалося бідними селянами. Воно ковтало новачків, споюючи їх горілкою, тримаючи в темряві, мізерно оплачуючи працю. Найактивніші «культурні» центри – пивнички. Найчастіші розваги – вуличні бійки. Мова простолюду – російсько-українсько-волоська (в селищі були волохи – молдаване).

На жаль, як і в Михайла Коцюбинського та Миколи Хвильового, батько Володимира Сосюри зловживав спиртним, а тому родина терпіла невимовно тяжкий і страшний тягар постійного страху, ганьби й відчаю. «...он пил горькую, и редко я видел его трезвым. Но характер у него был мягкий, и в трезвом состоянии он был чудесным человеком. Я очень любил его» (з *автобіографії*). Не дивно, що перший твір юного митця починався словами: «Мой отец был алкоголик...», а називався «Смерть отца».

Але читати й писати маленького Володю навчив усе-таки батько.

Протягом 1909–1911 рр. він, одинадцятирічний підліток, працює в бондарному цеху содового заводу, наймитує в багатіїв. Дванадцяти літ спустився в шахту коногоном, а потім працював телефоністом, чорноробом, не цурався випадкових заробітків. Улітку працював, узимку ходив до школи.

З 1911 до 1918 р. навчався в двокласному міністерському училищі м. Верхнього та трикласному нижчому сільськогосподарському училищі на станції Яма Північно-Донецької залізниці, у маркшейдерській школі Донецького содового заводу (м. Верхнє). Вибір навчальних закладів В. Сосюра пояснював так: «Вчився на слюсара в ремісничій школі, але залізний порошок мені не сподобався. Я, витримавши конкурсний екзаме́н у Кам'янську (при ст. Яма) сільськогосподарську 3-класну школу, став учитися серед поетичної природи... З любові до природи став учитись на помічника агронома...» Навчання йому давалося легко: «Начал я учиться с третьего отделения, куда отец меня подготовил. За право учения надо было заплатить семьдесят пять копеек; я лето проработал у родственников «на гармані», обмолачивал снопы «котком» на коне. Получил за это пуд муки, продал его на базаре за семьдесят пять копеек и купил билет на право учения. Учился я на пятерки. Но сначала мне с трудом давалась арифметика. Как-то я решал задачи, и ничего у меня не получалось. Отец как раз был трезвый, и я попросил его: «Папа! Помоги мне решить эту задачу!» – а он так ласково наклонился ко мне, посмотрел в задачник и говорит: «А мы этих задач и не решали». И я подумал: мой отец, идеал мой, и не решал этих задач?! Я бьюсь, бьюсь, а все-таки решу задачу сам. Потом мать как-то сказала мне: «Ты думаешь, він не вміє рішати цих задач? Він і алгебру знає. Він хотів, щоб ти сам рішав задачі...» При переходе моем во второй класс мой отец умер (ему было тридцать семь лет) от истощения. Я был вынужден бросить учение и стал работать в шахте, чтобы помогать матери. Проработав в шахте год, я увидел, что никакой помощи от меня матери нет – шла война, все дорожало с каждым днем, и моего жалованья не хватало даже на хлеб. И я опять стал учиться в сельскохозяйственном училище. Здесь я по-настоящему познакомился с классиками русской литературы, которые стали для меня учителями жизни» (із *автобіографії*).

З дитинства Володимир Сосюра полюбив книгу, і читав усе, що попадало до рук. Більшість літератури була російською мовою, але він «заливав сльозами» й сторінки «Кобзаря» Шевченка. Зачитувався пригодницькою літературою (Майн Рід, Жюль Верн, Ф. Купер), детективами, віршами О. Кольцова та І. Нікітіна. Юнакові щастило – він насолоджувався творами Гомера і Шиллера, М. Гоголя і М. Некрасова, Конан Дойля і Надсона. Великим учителем своєї поетичної юності, крім Тараса Шевченка, В. Сосюра називає Івана Франка. «Я очень полюбил читать книги. Они меня уводили от тяжелой, бедной и темной жизни в ослепительный, сказочный мир, в котором смелые и сильные люди побеждали жизнь, идя сквозь море испытаний и опасностей. Особенно я любил читать про «сыщиков». Конечно, у нас никакой библиотеки не было, и я, в материнской кофте и отцовых сапогах, от горшка три вершка, если встречал более или менее прилично одетого человека, спрашивал его: «Дядя! У вас нет “сыщиков”?» Одни ничего мне не отвечали, другие смеялись, а то и ругались и прогоняли меня. Но были и такие, что давали мне читать и «сыщиков», и другие интересные книги. Как-то я обратился с моим вечным вопросом: «Дядя! у вас нет “сыщиков”?» – к заведующему заводской библиотекой, учителю Сергею Лукичу Зубову, и он разрешил мне в заводской библиотеке для рабочих

и служащих (плата там была пять копеек в месяц) бесплатно брать для чтения книги; так я вошел в сияющий мир человеческой мысли и фантазии» (із автобіографії).

Природа наділила його дивним сприйняттям світу. Малим боявся кавунів – вони здавалися йому... сплячими звірами. 12-літнім надірвав серце: побачив мандрівних акробатів і вчився ходити на руках, як вони. В автобіографії В. Сосюра пише: «Вірші почав писати з 14 років. Писав російською і українською мовами. Перші вірші мої були надруковані в газеті «Голос рабочего», що виходила в Лисичому».

Сосюра згадував: «Как-то я, уставясь в стенку, задумался, сочиняя первое в своей жизни стихотворение, что-то про змею, которую рифмовал с «я ее убью»... Проходила мимо меня бабушка. Видно, ее поразило мое лицо, и она сказала мне:

– Брось писать стихи, а то сойдешь с ума.

Я перепугался и долго не делал новых попыток. Но когда началась Первая мировая война, волна патриотизма захватила мою душу, и я вновь начал писать стихи, начал и уже никогда не бросал. «Пусть я сойду с ума, но все же буду поэтом», – подумал я».

У ці ж роки юний поет знайомиться з творами українського письменника Андріяна Кашенка, автора історичних повістей і романів, в яких йому відкрилась історія козацької землі, його лицарського краю, історія романтична і звияжна. Саме тоді відбувається поворот у свідомості юного Володьки. Він починає писати українською мовою. «Як я люблю тебе, моє бідне замурзане село з вузенькими вікнами й долівками з глини, рушниками й вродливими дівчатами! Такі села є тільки в тебе, моя могутня Україно, мій цвіте чарівний і ніжний!» («Третья Рота»).

14 жовтня 1917 р. в газеті «Голос рабочего» друкується вірш Сосюри «Плач волн». 22 жовтня ця ж таки газета вміщує перший український вірш поета «Чи вже не пора». Автобіографія В. Сосюри, датована квітнем 1945 р., дає підстави думати, що вірш надрукований ще раніше: «Першого мого українського вірша було надруковано в бахмутському журналі учневої молоді «Вільна думка» за назвою “Чи вже не пора”». Наприкінці жовтня 1917 р. газета «Голос рабочего» публікує вірш В. Сосюри російською мовою «Товарищу», написаний як революційний марш. Тривалий час більшість дослідників саме від цього вірша починали відлік творчого шляху Сосюри, вбачаючи в ньому ясний класовий «заклик до збройної боротьби з визискувачами». Цілком ясно, що чітка класова детермінованість В. Сосюри тут накладається, оскільки поет переймається романтикою революційних подій взагалі й українського національного відродження зокрема. Так само й у вірші «Чи вже не пора» розшарування соціальних сил змальовується туманно, в загальній антитезі світла й пільми.

Можна і потрібно говорити про палку віру В. Сосюри в оновлення життя, його моментальну і гостру реакцію на двигіння соціальних надр. Зрештою, так само, як і про болісну, виключно людську реакцію на драматизм громадянської війни, коли брат іде на брата. «Брат на брата» – так і називається вірш Сосюри: «Брат поднял на брата руку... ярких снов сказки нету... Воят грозы, льется кровь» («Голос рабочего», 12 листопада 1917 р.).

Саме так: казка, витворювана мрійливою уявою із «троянд» і «соромливих зорь» на руїнах Російської імперії, закінчувалася, надходила пора зрілості.

А в Україні в цей час розгортається національно-демократична революція, протистояння між національною ідеєю та соціальною боротьбою, між Українською Центральною Радою та більшовиками (які прийшли до влади у Росії).

Розділ другий

Юність

19-літній вродливий кароокий мрійник потрапляє у вир революційної боротьби та політичного протистояння. Майже два роки, з гвинтівкою в руках, боровся він за українську ідею. Так, «лялалась наша кров, і падали брати...» – підсумує згодом поет у вірші «О, не даремно!...». Як бачимо, знову підкреслено найприкметнішу рису цієї боротьби – братовбивчу.

Навесні 1918 р. Сосюра мешкає на ст. Дебальцеве. Коли у березні цього року німці розпочали наступ на більшовиків, у Дебальцевому виникла підпільна організація, що поставила собі за мету вибити більшовиків із краю. В. Сосюра був одним із перших добровольців цієї організації, що формувалась як підрозділ Вільного козацтва. Козаки спершу швидко роззброїли місцевих червоноармійців, а потім стріляли навздогін військам В. Антонова-Овсієнка, що відступали з України під натиском німців. «Був травень, і на село приїхали таємні організатори повстання проти гетьмана. Вони пропонували нам записатись до Бахмутської комендантської сотні, щоб мати в руках зброю, і коли почнеться вибух, приєднатися до повстанців. Я записався з кількома червоногвардійцями (мова про бійців самооборони содового заводу)» («Третя Рота»).

У період Гетьманату Петра Скоропадського Сосюра потрапив до охоронної сотні, створеної задля повернення маєтків і землі колишнім власникам. У жовтні 1918 р. їх розформували під тиском українських соціалістів, які вважали їхню діяльність надто жорстокою.

З листопада цього самого року Володимир Сосюра розпочав службу у 3-му Гайдамацькому полку отамана Омеляна Волоха, що складався з переконаних противників більшовизму (один із найбойовитіших полків в армії С. Петлюри, ще в січні 1918 р. вважався його особистою гвардією). Зі спогадів Сосюри дізнаємося, що сталося це у його рідній Третій Роті: «... Приїхав на село 3-й Гайдамацький полк. Розстрілює каральників, обеззброює німців, тримає фронт проти дончаків... Ви розумієте, як це впливає на наївного хлопця, що начитався Гоголя та Кашенка, змалку марив грозливими образами козащини... А тут вона жива... Воскресла моя синя омріяна Україна, махнула клинком, і зацвіла земля козацькими шликами... Ну й я українець. Чого ж мені треба? І записався я до повстанців у такий момент... був призначений ройовим. (Ви не дивіться, що я лірик, я бойовий)» («Третя Рота»). Видали зброю й амуніцію, «з наказу батька Волоха всім завели оселедці...». І став кароокий молодий амбіційний козак Володя Сосюра захисником Української Народної Республіки. Разом із гайдамаками обеззброював німецьку кінноту в Сватовому, вів бої з білими на станціях Алмазна та Дебальцеве, відбивав Куп'янськ у більшовиків.

Улітку 1918 р. на сторінках газети «Український козак» – друкованого органу армії Української Народної Республіки – було опубліковано вірші Володимира Сосюри:

То не вітер віє із тьми-домовини,
То не сови будять помертвілий край.
Чую плач і стогін з милої Вкраїни...
Знов москаль мордує мій коханий край.
Плаче місяць в травах, дощ хатини мочить,
Стогне вітер в ставнях, криші розгорта.
І в сльозах кривавих думи мої й ночі,
І в сльозах кривавих воля золота...
Гей ти, край зелений! Гей, багнет блискучий...
Вже в свій край холодний утіка москаль.

Скоро встане сонце, і загинуть тучі,
Як загине в серці днів моїх печаль.

«У 1918 році після проскурівського погрому, який вчинив 3-й Гайдамацький полк, козаком якого я був, на гроші Волоха (командира полку) було надруковано й видано першу збірку моїх поезій «Пісні крові», де на обкладинці було моє справжнє прізвище Сосюра, бо так підписувався мій батько, а дід навіть «Сосюр». Отже, теперішнє моє прізвище «Сосюра» – не є маскування».

Протягом зими 1918-го – весни 1919 р. 3-й Гайдамацький полк О. Волоха брав участь у кількох жорстоких подіях. В. Сосюра згадував: «Це було ранком 25 грудня 1918 року... Ми ведемо махновців розстрілювати... Підвели їх до церкви і вистроїли в один шерг біля церковної огради... Вгорі кличе молитися дзвін... А потім йому наче стало соромно, і він замовк... З хат повиходили баби, дівчата... дивляться... а махновців, по два, підводили призначені до огради, ставили навколішки спиною до нас і по команді: «По зрадниках... огонь!» – били їх огнями, і ті, як папірці, прибиті до дороги несподіваним вітром, мовчки, без крику падали... Потім по команді їх кололи штиками, та не в спину, а в стегна... Штик, звичайно, застрягне в кістці, і козак, намагаючись його витягти, волоче тіло по снігу, а потім криваве лезо з рего-том витирає об сніг... Виходили розстрілювати і добровільно... Мовчки роздягалися і мовчки вмирили махновці... А як вони йшли... їх ніжки наче хитав вітер... Дійсно, ніжки... бо то були хлопці років по 17. І з кожним махновцем я мовчки підходив до стінки, покірно ставав навколішки, і... злісно й недружно гавкали рушниці, і ті звуки впивалися кулями в моє тіло... Я стояв і дивився... Мені було солодко, і я не знаю, чи плакати, чи сміятися хотілося мені... Я стояв. Старшини ходили й добивали в голову... і хто був недобитий козаками, тільки здригав, коли куля старшини розбивала його останні надії... А це ж було за кілька кроків від мене...»

Ще одна сторінка полкової історії – ліквідація харківського підпілля 3–6 січня 1919 р. Сам поет писав, що перед тим, як повести гайдамаків на штурм повсталих заводів, їм видали по казанку спирту. Врешті-решт, ліквідація підпілля була досить кривавою. Цікаво також те, що обурювала більшовиків згодом не кількість загиблих – їх було близько сотні – а наруга гайдамаків над революційними стягами. Зібравши всі трофейні знамена, гайдамаки порозрізали їх на шмаття і поробили довгі шлики на шапки. Цей факт став наріжним каменем ставлення червоних до гайдамаків третього полку – воякам із червоними шликами пощади не було. Перед розстрілом полоненим зрізали скальп-оселедець, що було знаком помсти.

15 лютого 1919 р. 3-й Гайдамацький полк О. Волоха організовує один із наймасштабніших єврейських погромів часів громадянської війни – у Проскурові. Слід визнати, що бунчужний Сосюра є єдиним із учасників тих подій, хто залишив свої спогади. І спогади досить відверті. У «Третій Роті» поет пише, що він не брав безпосередньої участі у звірствах, проте саме з тексту випливає, що він таки був у гущі подій – разом з іншими вривався у хати, був, як мінімум, свідком описаних епізодів. Про те, що ці епізоди – не авторська вигадка, свідчать і полкові документи. Зокрема, В. Сосюра описує, що він ходив вулицями Проскурова у супроводі гайдамаків, серед яких був вояк, котрий знав їдиш. Він говорив мешканцям, які зачинились в будинках, що гайдамаки вже пішли, і можна не боятися. Коли євреї відчиняли, гайдамаки ври-валися до оселі. Взагалі, погром у Проскурові є сумною сторінкою і в єврейській, і в українській історії, бо почався не без участі місцевого населення. Певною мірою у трагічних подіях винні й місцеві євреї, що традиційно коливалися між сіонізмом та більшовизмом. У містечку існувала єврейська самооборона, деякі члени якої за сумісництвом входили до складу Червоної гвардії. І коли подільський ревком ухвалив розпочати у Проскурові збройне повстання, червоногвардійці, серед яких було чимало євреїв, роззброїли місцеву залозу і вирішили захопити вокзал. Але саме в цей час туди прибув 3-й Гайдамацький полк. Гайдамаки зустріли повстанців кулеметами, і більшість червоногвардійців втекли до бідних єврейських кварталів. Звіль-

нений начальник залоги на запитання: «Хто це зробив?» відповів: «Це були євреї-червоні». Саме тому третій полк і розпочав погром, присягнувши перед прапором нікого не грабувати і не гвалтувати, а лише вбивати. Особливо криваві моменти цього погрому неабияк вразили поета, відбившись потім на його творчому житті.

Один із перших віршів українською мовою «Ми любим на словах...» Сосюра написав на станції Знам'янка. Сталося це 15 лютого 1919-го. Ось як описуються ті дні в автобіографічному романі «Третя Рота»: «Лютий 1919 р. Кілька днів ми стоїмо на Знам'янці. Нас оточили з усіх боків червоні... Григор'єв нас зрадив, перейшов на бік червоних... Його штаб на цукроварні... Відтіля його броньовик почав бити по Знам'янці. Наш курінь в заставі. Лава наша йде вперед. У лісі. Ніч. Наш броньовик відповідає на далекі удари... Григор'єв б'є по путі, що йде на Цвітково, хоче розбити рейки...»

Після проскурівського погрому, боїв під Христинівкою, Жмеринкою бунчужний В. Сосюра навесні 1919 р. захворів на тиф, а після одужання був відряджений до Житомирської юнацької школи – єдиного військового навчального закладу УНР, де гайдамака мав отримати старшинський ранг і повернутися до полку вже командиром сотні. Вихованці школи, зокрема, охороняли ставку Петлюри. У липні цього року поет стає курсантом Житомирської юнацької школи, куди, згідно з відповідним наказом, приймали «національно свідомих козаків із освітою за чотири класи гімназії». «І я став «майбутнім старшиною», – писав опісля поет. У курсантів була своя форма: жовті чоботи, синє галіфе з білими тоненькими кантами, френчі захисного кольору і кашкети германо-польського зразка з тупими козирками. У закладі було чотири відділи: піший, де навчався Сосюра, кінний, гарматний та технічний. Школа мала муштровий статут, перекладений з німецької і затверджений особисто Симоном Петлюрою. Сотні, що проходили повз начальника школи, на вітання та похвалу відповідали під ногу: «Слава Україні!», а професори та старшини, як згадував В. Сосюра, «виховували курсантів у суто національному дусі». Він же згадує, що одного разу поталанило побачити самого С. Петлюру: «Раз ми сидимо босі. Побили на муштрі чоботи. Була вже осінь. Чекаємо на чоботи. До нас підійшов Петлюра. Я бачив його дуже близько. Він сів на підвіконні, питав про нас, про наше життя і жартував з нами».

А вже пізньої осені 1919 р. 800 юнаків-курсантів вирушають на оборону Проскурова. Серед них – і Володимир Сосюра. Під впливом Комуністичної партії України (боротьбистів) 3-й Гайдамацький полк О. Волоха перейшов на сторону Червоної армії. Та сталося непередбачуване: сотня В. Сосюри за загадкових обставин потрапляє у полон до денікінців. Його розстрілюють, але рана була не смертельна, і поет дивом вижив, «смертю смерть поправ». Тут же в одному з сіл потрапляє до червоних. Старенький староста затребував «пачпорта». Але такого ні у нього, ні в його друга-козака не виявилось. Хтось сердито наказав: «Та що там з ними базікати! До штабу їх!» Місцеві жінки почали плакати і благати: «Та вони ж такі, як і ми: і чорнобриві, і по-нашому розмовляють». «І прокинувся в мені поет-агітатор, – згадував В. М. Сосюра. – Я почав говорити, хто ми, й за що така наша доля, почав читати їм свої вірші... І сталося чудо... Лисий «пачпортний» староста просить переписати йому на пам'ять вірші... У мене аж волосся ворухилось від піднесення... Нам дали сала, огірків та хліба і відпустили». Утікач з петлюрівської армії важко захворів на тиф. Від високої температури не міг розмовляти. Немічного хворого кинули у вагон санпоїзда до тифозників. Але Сила Божа знов оберігала його. Він видужав у міській лікарні Кишинєва, завдяки клопотанням медичної сестрички, хоча після тифу був схожий «на мертвяка». Він потрапляє в Одесу. Його мають розстріляти. І в останній момент – укотре! – доля зберегла життя В. Сосюри: розважливість голови трибуналу, котрий розгледів у юнака щирий літературний талант (а ще більше – вірші!), врятували йому життя. Дослідники творчості поета вважають, і не без підстав, – що саме цей епізод описаний ним пізніше у відомій баладі «Комсомолец».

За ці три місяці полону петлюрівець Сосюра зблизився з червоноармійцями. Інтернаціональна Одеса, яка жила в умовах гострих зіткнень, щораз демонструючи класову ненависть і класову єдність, впливала на переконання поета. Особливе забарвлення цим впливам додавали італійські, французькі, англійські десанти, що висаджувалися в Одесі для боротьби з червоними. Тут, у полоні, Сосюра познайомився з молодим літератором Олександром Ковінською. Цих двох різних за характером людей зблизила любов до України, мрії про її майбутнє, бажання віддати свої молоді сили для її становлення. Знайомство потім переросло у дружбу.

З лютого 1920 р. В. Сосюра – червоноармієць 1-го Чорноморського полку. «Команда українська. Всі старшини й козаки ходять з тризубами на кашкетах. Полковий прапор жовто-блакитний» («Третя Рота»). Перехід Сосюри до червоних можна трактувати по-різному, але, мабуть, найголовнішу роль тут відіграв усе той же романтизм і надто приваблива ідея щасливого майбутнього для всіх злидарів – ідея комунізму. С. Єфремов писав: «Справжніх романтиків революції, тісніш – комуни, має наша поезія в особі двох робітників – М. Хвильового та В. Сосюри... Звичайна партійна психологія рясно одбилася не тільки на змісті його творів, а й на способі вислову. «Останній бій», «зірки п'ятикутні», «червоні грози», «червона зима» та інше з «комуністичного реквізиту» часто подибуємо в поезіях Сосюри. У нього навіть вітер «тоже (sic!) з нами йде з піснями по дорозі, безжурний, як і ми: він тоже комуніст» («1917 рік»)... Комуністичний романтизм, як і давній, звичайний, не має меж, не знає впину... Сосюрині картини фантастичністю і тут, власне, переходять, мабуть, усе, що досі нафантазував був людський розум – аж до екскурсій «в сусідню сонячну систему», що відбуваються так, ніби мовиться про гостювання десь на сусідньому хуторі... Читати ці блаґенькі домисли і жалко, і досадно, й нудно... Справу трохи рятує хіба що безпосередність, що м'якшить і суворі земні картини, і простацьку космічну фантастику».

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.